

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ЯРОСЛАВА МУДРОГО

БАРОНІН ДЕНИС БОРИСОВИЧ

УДК347.97/.99

ПРАВОВИЙ СТАТУС СУДУ В УКРАЇНІ

12.00.10 – судоустрій; прокуратура та адвокатура

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Харків – 2015

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі організації судових та правоохоронних органів Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник доктор юридичних наук, професор
Москвич Лідія Миколаївна,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, завідувач кафедри
організації судових та правоохоронних органів

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, доцент
Городовенко Віктор Валентинович,
Апеляційний суд Запорізької області, голова
суду;

доктор юридичних наук, професор
Яновська Олександра Григорівна,
Київський національний університет імені
Т.Г. Шевченка, професор кафедри правосуддя

Захист відбудеться «30» жовтня 2015 р. о 13 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.086.03 в Національному юридичному університеті імені Ярослава Мудрого (61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 77).

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 70).

Автореферат розіслано «24» вересня 2015 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Н. П. Матюхіна

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дисертаційного дослідження зумовлено роллю суду в сучасній правовій державі й демократичному суспільстві. Взятий курс на розбудову правової держави вимагає необхідності запровадження ефективного механізму взаємодії гілок єдиної державної влади, здатного забезпечити належні умови для реалізації права громадян на захист своїх прав та інтересів, зокрема, шляхом звернення до суду.

Конституція України 1996 р. вперше визначила статус суду як органу самостійної гілки державної влади – судової. Із цього моменту розпочалася системна діяльність, спрямована на формування судового органу, що відповідав би і міжнародним стандартам у справі забезпечення гарантій права на судовий захист, і соціально-правовим можливостям держави створити належні умови для його функціонування, і суспільним уявленням про його самостійність, незалежність, здатність здійснити справедливе розв'язання суспільно-правового конфлікту. Така багатогранність судового органу вимагає системного підходу до визначення його правового статусу, формулювання основних засад його належного функціонування, способів гарантування самостійного й незалежного становища у системі правовідносин – як державно-правових, так і суспільно-правових.

На жаль, роки судових реформ так і не змогли створити в Україні сильного й авторитетного суду як потужного механізму захисту права. Ступінь довіри суспільства до суду залишається низьким, а судова влада не є паритетним учасником державно-правових відносин. Однією з причин такого становища є в тому числі і брак комплексного теоретичного дослідження умов відповідного забезпечення правового статусу суду, що повинно було б стати передумовою судово-правової реформи й обґрунтуванням змісту численних законопроектів, спрямованих на формування державного устрою країни.

Теоретичні висновки цієї дисертаційної роботи ґрунтуються на наукових працях фахівців у галузі юридичного, політичного й соціально-філософського пізнання природи суду та його місця в державно-правових і суспільно-правових відносинах. Науково-теоретичним фундаментом дисертації послужили роботи:

– сучасних вітчизняних фахівців: Ю. Барабаша, В. Бринцева, С. Глушенко, В. Городовенка, Р. Гринюка, В. Долежана, О. Дудченка, В. Журавського, А. Зайця, Р. Кирилюка, В. Ковальчука, М. Козюбри, А. Колодія, М. Костецького, Р. Куйбіди, С. Максимова, І. Марочкіна, Л.

Москвич, І. Назарова, В. Нора, О. Овсяннікової, О. Овчаренко, О. Петришина, Д. Письменного, М. Погорецького, Ю. Полянського, С. Прилуцького, Ю. Притики, О. Прокопенка, Ю. Ремєскової, Я. Романюка, С. Рядова, О. Свида, В. Сердюка, Н. Сібільової, В. Сіренка, О. Скрипнюка, С. Шевчука, О. Шуби, В. Цветкова, І. Юревич, О. Яновської та ін.;

– представників західноєвропейської та американської науки: Х. Арендт, Е. Арато, Р. Арона, П. Бурдьє, І. Берліна, М. Вебера, Р. Даля, Р. Дарендорфа, Д. Кіна, Дж. Коена, Н. Лумана, Р.-Д. Патнема, Г. Радбруха, П. Розанвалона, Д. Сартрі, Ч. Тейлора, С. Хантіхтона, Х.Харта, М. Фуко, Л. Штрауса та ін.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційне дослідження безпосередньо пов'язано з тематикою науково-дослідних робіт кафедри організації судових та правоохоронних органів Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого й виконано в рамках державної цільової комплексної програми «Судова влада: проблеми організації та діяльності» (науковий напрям кафедри «Проблеми підвищення ефективності діяльності судової влади»; номер державної реєстрації 0111U000957). Тема дисертації затверджена вченою радою Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (протокол № 1 від 07.09.2012 р.).

Мета й завдання дослідження. Мета дисертаційної роботи – сформулювати цілісну концепцію правового статусу суду в Україні. Для її досягнення ставилися такі основні завдання:

– установити ступінь теоретичної розробленості у вітчизняних і зарубіжних правових наукових джерелах концептуальних положень, що стосуються поняття, сутності, структури і змісту правового статусу суду, і сформулювати авторське бачення структури та змісту правового статусу суду в Україні;

– узагальнити міжнародні стандарти із забезпечення належних умов для реалізації права на судовий захист, визначити кваліфікаційні ознаки суду та визначити ступінь їх імплементації національним законодавством;

– встановити статус суду в системі державно-правових відносин, виявити недоліки у державному механізмі взаємодії суду з органами інших гілок влади й науково обґрунтувати рекомендації, спрямовані на оптимізацію цього механізму;

– з'ясувати статус суду в системі органів судової влади, охарактеризувати механізм його взаємодії як з елементами судової системи, так і з іншими органами судової влади, і сформулювати авторський погляд на механізм забезпечення єдності судової влади;

– визначити статус суду в системі суспільно-правових відносин, надати оцінку недолікам у забезпеченні взаємозв'язку суду із суспільством та його інститутами й запропонувати шляхи їх вирішення;

– запропонувати науково обґрунтовану системну модель правового статусу суду.

Об'єктом дослідження виступають державно-правові й суспільно-правові відносини, що виникають у процесі функціонування суду.

Предметом дослідження є правовий статус суду в Україні.

Методи дослідження. Методологічним підґрунтям дисертації послужили положення теорії пізнання, загальної теорії судової влади та судоустрою, теорій державного управління й управління організацій. У процесі роботи було використано систему наукових методів. Зокрема, формально-логічний застосовано для визначення таких понять, як «суд», «правовий статус суду», «компетенція суду», «юрисдикція суду», «повноваження суду» та ін. Історичний і порівняльно-правовий – для аналізу національного й міжнародного законодавства та практики щодо організації й функціонування суду. Системно-структурний метод дозволив узагальнити нормативну базу, наукову літературу й судову практику за темою дисертації. Задіяні також методи індукційного й дедукційного аналізу, синтезу, аналогії, звернення до яких зумовлено специфікою й характером цього наукового дослідження. Усі методи наукового пізнання застосовувалися комплексно, що забезпечило його переконливість, достовірність результатів та успішність у досягненні поставленої мети.

Емпіричний фундамент дисертації становлять: (а) результати опитувань національними соціологічними службами й організаціями про рівень довіри до судової влади, задоволеність роботою суду його відвідувачами й організацією роботи останнього – його працівниками; (б) практика Європейського суду з прав людини щодо визначення стандартів функціонування суду; (в) узагальнення практики інших країн і міжнародних стандартів у сфері організації й функціонування судової влади.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що подана на захист робота є першим в Україні комплексним науковим дослідженням, у якому зроблено спробу на підставі системного аналізу опрацювати зміст правового статусу суду з урахуванням сучасних трансформаційних процесів в українському суспільстві й державному устрою. Наукова новизна одержаних результатів виявляється в нижченаведених теоретичних положеннях і висновках дисертації, що виносяться на захист.

Уперше:

– на підставі системного підходу визначено місце суду в тріаді держано-правових, судово-правових та суспільно-правових відносин;

– сформульовано поняття та змістове наповнення теоретичної конструкції «правовий статус суду» як системи правових можливостей, що окреслюють спроможність суду бути учасником певних правовідносин. Структурними елементами правового статусу суду є судова юрисдикція, підсудність і правомочність, які є взаємозв'язаними й мають власне смислове навантаження;

– виокремлено види правового статусу суду: (а) базовий (визначає загальні засади правового становища суду як органу державної (судової) влади), (б) спеціальний (установлює засади правового положення певних видів судових органів) і (в) індивідуальний (містить засади правового положення конкретних судів). Загальна структура правового статусу суду (юрисдикція, підсудність і правомочність) є однаковою для кожного із зазначених видів правового статусу, але має різне конкретне наповнення;

– сформульовано поняття та значення кваліфікаційних ознак суду, як імперативні, загальновизнані нормами міжнародного права, мінімальні стандарти у сфері організації судочинства, які мають бути орієнтирами при визначенні державою формальних засад функціонування національного суду;

– названо соціальні функції суду: (а) юридизація суспільних відносин (надання інституціональної форми соціальному конфлікту), в яких відбувається порушення права, переведення їх у певну процесуальну сферу; (б) організація легального (встановленого правом) способу вирішення соціального спору; (в) оцінювання міри протиправності проступку, порушення права, визначення винуватого, встановлення способу відновлення порушеного права й покарання винуватого; (г) виправдання (захист) судом перед суспільством свого рішення є шляхом наведення в ньому обґрунтування й викладення мотивувальної частини.

Удосконалено положення щодо:

– ознак суду як органу державної влади. Зокрема, виокремлено їх 2 групи: (а) загальні, що охоплюють правовий (законодавчо встановлений) порядок його утворення й функціонування; забезпечення державою належних умов функціонування суду; правомочність приймати правові акти, забезпечення реалізації яких гарантується державою (тобто є суб'єктом державного управління), і (б) специфічні, що характеризують його як суб'єкта особливих державно-владних відносин, що має власні компетенцію, структуру, методи й форми впливу на суспільні відносини;

– змісту конструкції «статус суду як органу державної влади», яким мають фіксуватися: (а) державно-правова сутність суду саме як органу державної влади; (б) місце суду в системі державних органів у цілому й характер його взаємодії з іншими органами державної влади; (в) основоположні засади організації й функціонування суду; (г) встановлення сфери діяльності (компетенції) суду й підстави її відмежування від компетенції інших органів державної влади; (д) спосіб (механізм) впливу суду на суспільні відносини;

– соціальної природи суду: (а) суд створено для задоволення суспільних потреб у легітимному способі розв'язання соціальних (правових) конфліктів; (б) свої функції він реалізує шляхом надання суспільству публічно-судових послуг; (в) суд складається з певної соціальної спільноти – суддів і працівників суддівського апарату, що наділяються особливим соціальним (і правовим) статусом; (г) механізм взаємодії між судом і суспільством передбачає зворотний зв'язок (соціальні відносини між ним і соціумом), механізми контролю й відповідальності, що мають двосторонній характер; (д) взаємодія між судом і суспільством відбувається у специфічний спосіб: суд відповідає на його запит щодо порядку врегулювання суспільних відносин, що вийшли за межі передбаченого правом порядку, а суспільство створює належні передумови для функціонування суду;

– напрямків комунікацій суду із суспільством, а саме: (а) інституційна інформаційна взаємодія, що в першу чергу впливає з права громадян отримувати інформацію про діяльність органів публічної влади; (б) взаємодія, безпосередньо пов'язана з процесом судочинства – взаємодія з учасниками провадження, залучення громадськості до безпосередньої участі в судочинстві, доступність судового процесу для спостереження суспільством, загальнодоступність результатів судового провадження – судових рішень; (в) координаційна взаємодія суду з іншими соціальними інститутами за допомогою такого каналу комунікаційного зв'язку, як засоби масової інформації.

Набули подальшого розвитку положення щодо:

– еволюції, системи і змісту кваліфікаційних ознак суду, які є умовами реалізації права людини на справедливий суд, а саме: загальнодоступність суду, його незалежність і безсторонність, рівність перед судом, гласність і справедливість судового процесу (Загальна декларація прав людини), компетентність суду, його створення на підставі закону (Міжнародний пакт про громадянські і політичні права), розумний строк судового розгляду (Європейська конвенція про захист прав людини

та основоположних свобод);

– статусу суду в судовій системі, що визначається характером взаємозв'язків: (а) у системі судів – між судами загальної й конституційної юрисдикції та між судами загальної юрисдикції, і (б) у системі органів судової влади – між судами, Державною судовою адміністрацією України, Вищою кваліфікаційною комісією суддів України, Національною школою суддів України, органами суддівського самоврядування;

– оптимізації механізму взаємодії між судами загальної юрисдикції у плані забезпечення єдності судової практики, для чого пропонується: (а) передбачити як самостійну підставу скасування судового рішення; невідповідність правовому висновку Верховного Суду України; (б) щодо рішень, винесених до прийняття відповідного рішення Верховним Судом України, ініціювати перегляд їх судового рішення у зв'язку з нововиявленими обставинами; (в) надати Пленуму Верховного Суду України повноваження з вирішення питань колізій підсудності між судами;

– удосконалення механізму взаємовідносин між судами загальної й конституційної юрисдикції шляхом запровадження: (а) оцінювання конституційності рішення остаточної інстанції судів загальної юрисдикції Конституційним Судом; (б) повноваження суду конституційної юрисдикції розв'язувати питання щодо спорів про компетенцію між судами та іншими органами влади.

Практичне значення одержаних результатів. Викладені в дисертації результати наукового обґрунтування змісту правового статусу суду й пояснення механізму його взаємодії з іншими органами державної влади, органами системи судової влади, із суспільством та його інститутами можуть бути використані:

– у *науково-дослідницькій роботі* для подальшого опрацювання положень теорії судової влади взагалі і правового статусу суду, зокрема, розкриття місця й ролі суду в державно-правових і суспільно-правових відносинах, їх змісту і специфіки;

– у *законотворчій діяльності* у процесі розроблення концептуальних документів і нормативно-правових актів, призначених для вдосконалення правових засад статусу суду;

– у *правозастосовній діяльності* як рекомендації, спрямовані на вдосконалення й оптимізацію механізмів взаємодії суду з органами державної влади, органами судової влади й суспільством;

– у *навчальному процесі* як матеріали для підготовки відповідних розділів підручників і навчальних посібників із курсів «Організація судових та правоохоронних органів», «Судове адміністрування», «Судове

право», «Організація роботи суду», а також у навчальному процесі юридичних вищих навчальних закладів України при читанні лекцій і проведенні практичних занять.

Апробація результатів дисертації. Дисертаційне дослідження виконано на кафедрі організації судових та правоохоронних органів Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, обговорено на її засіданнях, схвалено нею й рекомендовано до захисту. Основні його положення висвітлювалися на міжнародних науково-практичних конференціях: «Реформування національного й міжнародного права: перспективи та пріоритети» (м. Одеса, 1-2 лютого 2013 р.);

«Сучасний стан і перспективи розвитку держави і права» (м. Львів, 27-28 червня 2014 р.); «Проблеми і стан дотримання захисту прав людини в Україні» (м. Львів, 25-26 липня 2014 р.), «Актуальні завдання та напрями розвитку юридичної науки у XXI столітті» (м. Львів, 22-23 серпня 2014 р.).

Публікації. Основні теоретичні положення й висновки, сформульовані в дисертації, викладені у 5-ти наукових статтях, опублікованих у наукових фахових виданнях України, в одній статті, опублікованій у періодичному виданні іноземної держави, а також у тезах 4-х наукових доповідей на вказаних конференціях.

Структура дисертації. Структура дисертації, зумовлена метою і предметом дослідження, складається зі вступу, 4-х розділів, які охоплюють 8 підрозділів, висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації складає 201 сторінка, з яких основний текст становить 180 сторінок. Список використаних джерел охоплює 193 найменування.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовується актуальність теми дисертації, характеризується ступінь її наукового розроблення і зв'язок з науковими планами і програмами, визначаються мета, завдання, об'єкт і предмет дослідження, окреслюються його методологічні, теоретичні, емпіричні й нормативні підвалини, формулюється наукова новизна, розкривається теоретичне і практичне значення його результатів; наводяться дані про апробацію основних положень дисертації, її структуру й обсяг.

Розділ 1. «Правова природа суду: загальна характеристика» складається з 2-х підрозділів.

У **підрозділі 1.1. «Правовий статус суду: поняття та зміст»** на підставі узагальнення наукових підходів до визначення поняття «правовий статус», формулюється визначення теоретичної конструкції «правовий

статус суду» як комплексного поняття, яке акумулює основоположні правові засади функціонування суду та фіксує систему правових можливостей суду як учасника правовідносин, що складаються в процесі виконання судом своїх функцій. Здійснюючи пошук змістовних елементів правового статусу суду, автор доходить до висновку що системоутворюючим чинником щодо кількості та змісту елементів правового статусу суду є цільове призначення суду, що охоплюється таким юридичним терміном як «компетенція». Спираючись на положення теорії компетенції, опрацьованої Ю.О. Тихомировим, автор обґрунтовує доцільність включення до змісту правового статусу суду лише 3-х елементів: судової юрисдикції, підсудності та правомочності. Залежно від суб'єкта-носія, правовий статус суду може бути базовим (установлює загальні правові засади суду), спеціальним (містить засади правового положення певних видів судових органів) та індивідуальним (визначає засади правового становища конкретних судів). При цьому загальна конструкція базового правового статусу суду (юрисдикція, підсудність і правомочність) повинна застосовуватись і при аналізі спеціального й індивідуального правового статусу суду.

У підрозділі 1.2. «Кваліфікаційні ознаки судового органу» на підставі виокремлення ключових характеристик судового органу, визначених в міжнародних стандартах прав людини на судовий захист та розтлумачених в рішеннях ЄСПЛ, формулюються система кваліфікаційних ознак судового органу, а саме: (1) інституційні: (а) універсальність юрисдикції суду, (б) загальнодоступність суду; (в) компетентність суду, (г) незалежність і (д) створення суду на підставі закону; (2) процесуальні: а) рівність сторін перед судом, б) гласність судового процесу, в) його справедливність, г) безсторонність суду, д) розумність строків судового провадження. Наведені елементи визначають вимоги як до організації суду, так і до змісту його діяльності.

Розділ 2 «Правовий статус суду як органу державної влади» складається з 2-х підрозділів.

У підрозділі 2.1. «Статус суду в системі державних органів» наголошено, що поняття «статус суду» і «статус органу державної влади» співвідносяться як особливе й загальне, а тому загальні характеристики органу державної влади повинні мати належне відбиття і в статусі органу судової влади. Якщо загальні ознаки визначають статус суду на макрорівні як органу державної влади, то ознаки специфічні здатні доповнити теоретичну конструкцію «статус суду в системі органів державної влади» індивідуалізованими характеристиками, притаманними саме суду. Іншими

словами, специфічні ознаки конкретизують статус суду не просто в механізмі державної влади, а в механізмі функціонування її особливій гілці – судовій й у такий спосіб статус суду в системі органів державної влади оцінюється на мікрорівні.

Досліджено сутність, зміст та недосконалості правової регламентації загальних ознак суду як органу державної влади: (а) правовий законодавчо встановлений порядок його утворення й функціонування, (б) забезпечення державою належних умов функціонування суду, (в) правомочність приймати правові акти, забезпечення реалізації яких гарантується державою, інакше кажучи, суд є суб'єктом державного управління.

Специфічні властивості суду обумовлюються особливостями судової влади. Доводиться, що саме владна природа суду дозволяє розглядати його не просто як державну установу, а як суб'єкта, наділеного правом учиняти певні дії, які здатні внормовувати поведінку інших суб'єктів – учасників правовідносин. Досліджені такі специфічні ознаки суду як: а) здатність виступати суб'єктом специфічних державно-владних відносин; б) судову компетенцію; в) власну (судову) структуру й г) індивідуальні (судові) методи й форми впливу на суспільні відносини.

Робиться висновок, що поняттям «статус суду як органу державної влади» має фіксуватися (а) державно-правова сутність суду як органу державної влади; (б) місце суду в системі державних органів в цілому й характер взаємодії з іншими органами державної влади; (в) основоположні засади організації й функціонування суду; (г) окреслення сфери діяльності (компетенції) суду й підстав її відмежування від компетенції інших органів державної влади; (д) встановлення способу (механізму) впливу суду на суспільні відносини.

Підрозділ 2.2. «Характеристика взаємовідносин суду з іншими органами державної влади» присвячено питанню взаємодії суду з іншими елементами державного механізму. Доводиться, що суд, будучи одним з елементів цілісного механізму державного управління, вступаючи в різні взаємозв'язки з іншими елементами системи – органами державної влади і створеними ними державними органами, по-перше, підтримує баланс гілок влади, по-друге, забезпечує підтримання єдиної державної політики, стратегії розвитку суспільства. Наголошується, що взаємовідносин суду з парламентом, органами виконавчої влади та іншими державними органами будуються на засадах взаємодії, що знаходить свій прояв як в узгодженні різних питань, так і в їх взаємному впливі (в першу чергу через інститути стримування й контролю) один на одного. При цьому цей вплив тяжіє до засад паритетності. Підстави, способи й

механізми взаємодії суду з органами державної влади (в абсолютній більшості) мають чіткі конституційно-правові підстави. Аналіз вітчизняної практики взаємодії суду з іншими органами державної влади свідчить про його недостатню раціональність, навіть не оптимальність.

Розділ 3 «Правовий статус суду в системі органів судової влади» охоплює 2 підрозділи.

У підрозділі 3.1. «Статус суду в судовій системі» використано два підходи до визначення судової системи: як системи органів судової влади і як системи судів. Широкий підхід до розуміння поняття «судова система» дозволив визначити статус суду в системі органів судової влади та проаналізувати статус суду на макрорівні – як елемента системи органів судової влади: а) термін «суд» охоплює сукупність судових органів як єдиної інституції серед органів судової влади, яким надано повноваження здійснювати судочинство; б) елементами судової системи виступають суди (судді) й органи судової влади, що забезпечують функціонування судів; в) поняття «система» передбачає певний механізм взаємодії між складниками системи, який забезпечує конкретну мету – цілісність системи.

Вузький підхід до тлумачення категорії «судова система» має подібні концептуальні засади, але дозволяє дослідити статус суду вже на мікрорівні – як елемента судової системи (певної сукупності судів), а саме: (а) поняттям «суд» охоплюється лише конкретна установа, наділена правом здійснювати судочинство, (б) складниками цієї системи виступатимуть лише суди; (в) механізм взаємодії між елементами (судами) судової системи теж спрямований на конкретну мету – забезпечення єдності судової системи. Для відмежування від понять, що використовуються за широким підходом, автор пропонує для вузького підходу оперувати поняттям «система судів».

Дисертант наполягає, що й на макро-, й на мікрорівні судова система функціонує й розвивається за подібними ознаками, принципами, законами, що характерні для такого явища як «система»; відмінності ж залежатимуть, від мети утворення відповідної системи. Автор доводить, що і система судів, і система органів судової влади (а значить, і судова система в цілому): (а) мають соціальну природу – вони утворюються в суспільстві й функціонують заради задоволення інтересів суспільства; (б) утворені з певною метою: перша для розгляду правових питань у порядку судочинства, друга – для забезпечення належного виконання функцій судової влади. Вони мають навіть спільну місію – забезпечити ефективний управлінський вплив на суспільні процеси наявними в судовій владі засобами; (в) обидві розглянуті системи мають чітко окреслений перелік

елементів своєї структури, законодавчо визначений порядок взаємодії між ними, що впливає на специфіку взаємовідносин між складниками кожної із систем.

У підрозділі 3.2. «Характеристика взаємовідносин суду в системі органів судової влади» автор, спираючись на попередньо виведену тезу: «суд одночасно є елементом системи вищого порядку – системи органів судової влади й системи нижчого порядку – системи судів», досліджує зміст взаємовідносин суду з іншими складниками відповідної системи: (а) між судами загальної юрисдикції й Конституційним Судом України; (б) між судами загальної юрисдикції; (в) між судом та іншими елементами системи органів судової влади.

Досліджуючи форми взаємодії між Конституційним Судом України та судами загальної юрисдикції дисертант робить висновок про їх узгоджений характер, оскільки спрямовані на реалізацію загальної функції суду як державного інституту – сприяти захисту прав та інтересів суб'єктів права від будь-яких порушень. Дається оцінка можливості запозичення зарубіжного досвіду в частині додаткових ресурсів вдосконалення механізму взаємовідносин між судами загальної й конституційної юрисдикції: (а) оцінювання Конституційним Судом конституційності рішення остаточної інстанції судів загальної юрисдикції і (б) повноваження суду конституційної юрисдикції розв'язувати питання щодо спорів про компетенцію між судами й іншими органами влади.

Для дослідження форм взаємодії між судами загальної юрисдикції автор виділив декілька зрізів для аналізу: (а) взаємовідносини між вищестоящими й нижчестоящими судами; (б) взаємовідносини між судами одного рівня. Для вдосконалення механізму взаємодії між судами загальної юрисдикції в контексті забезпечення єдності судової практики пропонується: а) передбачити як самостійну підставу скасування судового рішення, що не відповідає правовому висновку Верховного Суду України; (б) щодо рішень, які були винесені до прийняття відповідного рішення Верховним Судом України, забезпечити право сторін ініціювати їх перегляд у зв'язку з нововиявленими обставинами; (в) надати Пленуму Верховного Суду України повноваження з вирішення колізій між судами з питань підсудності справ.

В результаті дослідження взаємовідносин суду з іншими елементами системи органів судової влади – Державною судовою адміністрацією України, Вищою кваліфікаційною комісією суддів України, Національною школою суддів України та органами суддівського самоврядування, автор доводить, що ці взаємовідносини ґрунтуються на засадах розмежування

підвідомості, а їх системоутворюючою ознакою є узгодженість дій щодо спільної мети – створення належних умов для реалізації функцій судової влади. Забезпечення організаційної єдності функціонування органів судової влади покладається на органи суддівського самоврядування, зокрема, шляхом опрацювання і впровадження судової політики, яка будучи частиною загальнодержавної судово-правової політики, виступає одним з інструментів взаємодії органів судової влади з іншими органами державної влади, що надає ознак взаємоузгодженості дій елементів механізму держави.

Розділ 4 «Правовий статус суду в системі суспільних відносин» охоплює 2 підрозділи.

У підрозділі 4.1. «Соціальна природа суду» дисертант доводить соціальну природу суду через виокремлення таких ознак: (а) суд створений для задоволення суспільних потреб у легітимному способі розв'язання соціальних (правових) конфліктів; (б) свої функції він реалізує шляхом надання суспільству публічних судових послуг; (в) складається з певної соціальної спільності – суддів і працівників апарату, які наділяються особливим соціальним і правовим статусом; (г) механізм взаємодії між судом і суспільством передбачає зворотний зв'язок – соціальні відносини між судом і соціумом, а також двосторонні механізми контролю й відповідальності; (д) взаємодія між судом і суспільством відбувається у специфічний спосіб: суд відповідає на його запит щодо порядку врегулювання суспільних відносин, що вийшли за межі передбаченого правом порядку, а суспільство створює належні передумови для функціонування цього інституту.

Особливий статус суду передбачає й особливий соціальний статус його працівників, а саме: (а) особливі вимоги до освіти, досвіду роботи, віку, навичок та вмінь – як щодо суддів, так і працівників апарату судів; (б) особливий правовий і соціальний захист суддів і працівників апарату суду; (в) особливий режим добору кадрів, зайняття вакантної посади в суді і звільнення з неї; (д) підвищений соціальний контроль за діяльністю суду і можливість впливу на загальну судову політику.

У підрозділі 4.2. «Загальна характеристика взаємовідносин суду й суспільства» дисертант доводить, що відносини суду з іншими соціальними інститутами в системі суспільних відносин мають характер інформаційної взаємодії, яка передбачає різні форми комунікації. Такий зміст взаємовідносин суду й суспільства зумовлюється конституційною засадою відповідальності держави перед людиною за свою діяльність (ч. 2 ст. 3 КУ), що й передбачає необхідність прозорості й відкритості для

суспільного контролю діяльності суду, зокрема, через інститути інформаційної доступності останнього.

Автором досліджуються такі напрямки комунікацій суду із соціумом: (а) інституційна інформаційна взаємодія, що впливає насамперед з права громадян отримувати інформацію щодо змісту діяльності органів публічної влади; (б) взаємодія, безпосередньо пов'язана з процесом судочинства – взаємозв'язок з учасниками провадження, залучення громадськості до участі в судочинстві, можливість бути присутнім під час судового засідання, загальнодоступність результатів судового провадження – судових рішень; (в) координаційна взаємодія суду з іншими соціальними інститутами, зокрема, за посередництвом ЗМІ.

ВИСНОВКИ

У результаті проведення наукових пошуків здійснено теоретичне узагальнення й запропоновано вирішення наукового завдання, що полягає в розробці концептуальних положень правового статусу суду в Україні. Одержані напрацювання можуть мати суттєвий вклад в розвиток теорії судової влади та стати методологічним підґрунтям системних заходів судової реформи в контексті підвищення їх ефективності. Головним теоретичним і прикладним надбанням роботи послужили нижченаведені висновки:

1. Правовий статус суду є комплексним поняттям, яким фіксується система правових можливостей суду як учасника правовідносин, що складаються в процесі виконання судом своїх функцій. Полісистемна природа суду – він є учасником державно-правових, судово-правових та суспільно-правових відносин – вимагає комплексного підходу до визначення його правового статусу.

2. Поняття «правовий статус суду» має самостійну структуру і зміст. Його структурними елементами є судова юрисдикція, підсудність і правомочність суду, які є взаємопов'язаними, мають власне смислове навантаження. Можна виокремити 3 види правового статусу суду – базовий (загальний), спеціальний та індивідуальний. Загальна структура правового статусу суду (юрисдикція, підсудність і правомочність) є однаковою для кожного із зазначених видів правового статусу, але в залежності від конкретного його носія має різне змістовне наповнення.

Базовий (загальний) правовий статус визначає єдиний комплекс правових засад утворення й функціонування судів, які акумулюють однакову міру правових можливостей, властивих усім без винятку судовим

органам. В основі цього статусу суду лежать уніфіковані юридичні приписи, покликані в загальному вигляді закріпити цілісну модель правового положення судів.

Спеціальний правовий статус визначає вид і міру правових можливостей суду як учасника конкретних відносин, наприклад, як учасника (а) внутрішньосистемних відносин, що відбуваються між судами як елементів єдиної судової системи, (б) відносин суспільно-політичних – як елемента функціонування системи державної влади, і (в) процесуальних відносин, у яких вид і міра правових можливостей суду устанавлюється процесуальним правом, та ін.

Індивідуальний (конкретний) правовий статус суду характеризує вид і міру правових можливостей конкретного судового органу: наприклад, правовий статус Конституційного Суду України, Верховного Суду України, Вищого господарського суду, Вищого адміністративного суду, Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних та кримінальних справ і т.д.

3. Основні кваліфікаційні ознаки суду, які дозволяють ідентифікувати суд з поміж інших утворень та державних органів, визначені в міжнародних документах, що фіксують право людини на судовий захист, та конкретизовані в практиці ЄСПЛ. До них належать: загальнодоступність суду, його незалежність і безсторонність, рівність усіх перед судом, гласність і справедливість судового процесу (Загальна декларація прав людини), компетентність суду, створення суду на підставі закону (Міжнародний пакт про громадянські і політичні права), розумний строк судового розгляду (Європейська конвенція про захист основних прав людини та основоположних свобод). Наведені елементи визначають вимоги як до інституційного оформлення суду, так і до змісту його діяльності, та мають бути орієнтирами при встановленні державою нормативних засад функціонування національного суду.

4. Суд є державним органом, що характеризується унікальним статусом, який повинен акумулювати характерні властивості як державного органу, так і специфічні властивості органу судової влади. До загальних ознак суду як органу державної влади, слід віднести: а) правовий (законодавчо встановлений) порядок утворення і функціонування; б) забезпечення державою належних умов функціонування суду; в) правомочність приймати правові акти, забезпечення реалізації яких гарантується державою (тобто суд є суб'єктом державного управління). Специфічні ознаки суду як органу судової влади: (а) він є суб'єктом специфічних державно-владних відносин; (б) має власну компетенцію, (в)

має власну структуру і (г) має власні методи й форми впливу на суспільні відносини.

5. Статус суду в системі судово-правових відносин визначається характером взаємозв'язків: (а) між судами і (б) між судами та іншими органами судової влади. Системоутворюючим чинником механізму взаємодії між судами загальної юрисдикції, є єдність судової практики. Її ресурсами є: (а) преюдиційність судових рішень (висновків, мотивів) судів вищестоящих для нижчестоящих при новому (повторному) розгляді справи; (б) обов'язковість рішень Верховного Суду України для всіх судів загальної юрисдикції; (в) рекомендаційні роз'яснення Пленумів Вищих спеціалізованих судів щодо тлумачення й застосування норм права; (г) методичні рекомендації вищестоящих судів нижчестоящим щодо організації їх роботи, в тому числі і щодо організації розгляду справ певної категорії.

Взаємовідносини суду з іншими елементами системи органів судової влади (Державною судовою адміністрацією України, Вищою кваліфікаційною комісією суддів України, Національною школою суддів України, органами суддівського самоврядування) будуються на засадах розмежування підвідомчості, а їх системоутворюючою ознакою є узгодженість дій щодо спільної мети – створення належних умов для реалізації функцій судової влади. Забезпечення організаційної єдності функціонування органів судової влади покладається на органи суддівського самоврядування, зокрема, шляхом опрацювання і впровадження судової політики.

6. Статус суду в системі суспільно-правових відносин обумовлюється первинністю його соціальної природи над державною. Основними соціальними функціями суду є: (а) юридизація суспільних відносин (надання інституціональної правової форми соціальному конфлікту), в яких порушується право, переведення їх у певну процесуальну сферу; (б) організація встановленого правом легального способу вирішення соціального спору; (в) оцінювання міри протиправності проступку, визначення винного, міри порушення права, способу його відновлення й покарання винного; (г) виправдання (захист) судом перед суспільством свого рішення шляхом наведення обґрунтування й викладення мотивувальної частини в судовому рішенні.

СПИСОК ПРАЦЬ, ОПУБЛІКОВАНИХ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Баронін Д.Б. Методологічні засади визначення змісту правового статусу суду // Актуальні проблеми держави і права – 2014. – № 74. – С. 315-321.
2. Баронін Д.Б. Суд як структурний елемент судової системи // Часопис Київського університету права – 2014. – № 2. – С. 128-131.
3. Баронін Д.Б. Суд у системі суспільних відносин // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право. – 2014. – Вип.28. – Том 3. – С. 141–143.
4. Баронін Д.Б. До питання вдосконалення окремих засад правового регулювання статусу судді в Україні // Юридичний науковий електронний журнал – 2014. – № 4 – С. 214-217.
5. Баронін Д.Б. Суд в системі органів державної влади // National law journal: theory and practice – 2014. – № 4 (8) – С. 36-41.
6. Баронін Д.Б. Суд як суб'єкт судової політики // Вісник Державної судової адміністрації України. – 2014. – № 2 – С. 67-72. .
7. Баронін Д.Б. Проблеми визначення змісту поняття «Правовий статус суду» // Реформування національного та міжнародного права: перспективи та пріоритети: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 1-2 лютого 2013 р.) – Ч.1. – Одеса: ГО «Причорноморська фундація права», 2013. – С. 13-14.
8. Баронін Д.Б. Становлення інституту суду як органу державної влади // «Сучасний стан і перспективи розвитку держави і права»: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 27-28 червня 2014 р.) – Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2014. – С. 8-9.
9. Баронін Д.Б. До питання про компетенцію суду // «Проблеми та стан дотримання захисту прав людини в Україні»: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 25-26 липня 2014 р.) – Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2014. – С. 9-11.
10. Баронін Д.Б. Комунікація як спосіб взаємодії суду з суспільством // «Актуальні завдання та напрями розвитку юридичної науки у ХХІ столітті»: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 22-23 серпня 2014 р.) – Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2014. – С.22-25.

АНОТАЦІЯ

Баронін Д.Б. Правовий статус суду в Україні. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.10 – судоустрій; прокуратура та адвокатура. – Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого Міністерства освіти і науки України. – Харків, 2015.

Зміст та результати дисертаційного дослідження формулюють концептуальні положення правового статусу суду в Україні. На підставі системного тлумачення стандартів інституту суду, сформованих в міжнародних документах щодо прав людини на судовий захист, виокремлено кваліфікаційні ознаки суду, які і формують його стандарти і мають бути орієнтирами при визначенні державою формальних засад функціонування національного суду.

Автор здійснив наукове дослідження природи інституту суду, змісту теоретичної конструкції «правовий статус суду», охарактеризував статус суду в системі державних, судових та суспільних правовідносин. Системний підхід до аналізу вітчизняної практики взаємодії суду з іншими органами державної влади, органами судової влади та соціальними інститутами дозволив дисертанту визначити прогалини й недосконалості правового регулювання та внести науково обґрунтовані пропозиції для удосконалення змісту правових норм та практики їх застосування.

Ключові слова: суд, правовий статус суду, судова система, судова влада, судові правовідносини, юрисдикція суду, компетенція суду.

АННОТАЦИЯ

Баронин Д.Б. Правовой статус суда в Украине. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.10 – судоустройство; прокуратура и адвокатура. – Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого Министерства образования и науки Украины. – Харьков, 2015.

В диссертации сформулированы концептуальные положения правового статуса суда в Украине. Под «правовым статусом суда» диссертант понимает систему правовых возможностей суда как участника правоотношений, складывающихся в процессе выполнения судом своих функций. Структурными и взаимосвязанными элементами правового статуса суда являются судебная юрисдикция, подсудность и правомочие. Видами правового суда являются: (а) базовый (устанавливает основы правового положения суда в системе государственного механизма и

общественных отношений); (б) специальный (отражает специфику правового положения определенных видов судов); (в) индивидуальный (определяет правовое положение конкретных судов). При этом общая структура правового статуса суда – юрисдикция, подсудность и правомочие – являются одинаковыми, но не без особенностей содержательного характера.

Правовые основы организации и функционирования суда должны соответствовать требованию надлежащего обеспечения реализации права человека на суд. Международные документы в сфере прав человека позволяют выделить следующие квалификационные признаки суда: общедоступность суда, его независимость и объективность, равенство всех перед судом, гласность и справедливость судебного процесса, компетентность суда, создание суда на основании закона, разумный срок судебного рассмотрения. Эти стандарты должны быть ориентирами при принятии государством правовых основ функционирования национального суда.

Применение методологии системного подхода позволило автору комплексно исследовать статус суда в системе государственно-правовых, судебно-правовых и общественно-правовых отношений. В первом случае суд выступает элементом государственного механизма, во втором – элементом системы органов судебной власти, в которую кроме судов входят и органы, осуществляющие управление ресурсами судебной власти, и наконец в третьем – элементом социальной системы. Автор охарактеризовал сущность и содержание правоотношений суда в каждой из данных систем, показал роль суда в механизме, обеспечивающем единство и целостность каждой из систем.

Результаты диссертационного исследования позволили автору предложить научно обоснованную модель правового регулирования механизма взаимодействия суда с органами государственной власти и обществом, внутрисистемного взаимодействия с судами и органами судебной власти.

Ключевые слова: суд, правовой статус суда, судебная система, судебная власть, судебные правоотношения, юрисдикция суду, компетенция суду.

SUMMARY

Baronin D.B. Legal status of court in Ukraine. – On the right of a manuscript.

Thesis for scientific degree of the Candidate of Legal Sciences in speciality 12.00.10 – the judiciary, prosecution and advocacy. – Yaroslav the Wise National Law University of the Ministry of Education and Science. – Kharkiv, 2015.

Summary and results of the thesis research compose the conceptual provisions of the legal status of court in Ukraine. Based on a systematic interpretation of the standards of the court institute, formed in international documents on human rights to judicial protection, there were singled out the qualifying attributes of the court, which form its standards and should be the guidelines for state in determining formal fundamentals for the functioning of national court.

The author made a scientific research of the institute court nature, and theoretical content of "the legal status of the court" construction, described the status of the court in state, judicial and public relations. The system approach to analysis of domestic court practice of interaction with the other state bodies, judiciary and social institutions allowed the defender of thesis to identify gaps and imperfections of legal regulation and to make scientifically grounded suggestions improving the content of legal norms and their practical application.

Key words: court, legal status of the court, judicial system, the judiciary, legal relations, the jurisdiction of the court, the competence of the court.

Відповідальний за випуск
док. юрид. наук, проф.
І. В. Назаров

Підписано до друку .2015 р. Формат 60х90/16
Папір офсетний. Віддруковано на різнографі.
Умовн. друк. арк. 0,7. Облік. вид. арк. 0,9.
Тираж прим. Зам. №

Друкарня
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 77.